

Frank van Vree, Hetty Berg, David Duindam (eds.), ***De Hollandsche schouwburg. Theater, deportatieplaats, plek van herinnering*** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013, 272 pp., ISBN 978 90 8964 560 9).

Bij een breder lezerspubliek is de Hollandsche Schouwburg vooral bekend als de locatie waar tijdens de jaren van bezetting en vervolging joden werden verzameld alvorens zij werden weggevoerd uit Nederland, veelal naar een eindbestemming vanwaar zij niet terugkeerden.

Dat het pand meer verleden heeft, wordt duidelijk in het onderhavige boek dat onder redactie van Frank van Vree, Hetty Berg en David Duindam is uitgegeven. Opgeleverd in 1892, was de schouwburg een van de vele theaters in het bruisende Amsterdam van rond de eeuwwisseling. In de chique Plantagebuurt, tegenover de landerijen die in de loop van de negentiende eeuw werden opgekocht door het Naturis Artis Magistra genootschap om er een dierentuin te stichten, werd in dit nieuwe theater ook nieuw toneel geboden. Bekende namen verbonden zich aan het gebouw, zoals regisseur Louis Saalborn, acteur Louis de Vries, de socialistisch geëngageerde toneelschrijver Herman Heijermans en zijn ster-actrice Esther de Boer-van Rijk.

Van meet af aan droeg de Hollandsche Schouwburg een onmiskenbaar ‘joods’ stempel – niet alleen omdat veel van de betrokkenen van (liberaal-)joodse huize waren, maar ook omdat er in de schouwburg stukken werden opgevoerd die raakten aan de joodse geschiedenis en het joodse gemeenschapsleven. Voorstellingen als *De Familie Lehmann*, *De Violiers* en *Ghetto* trokken in het eerste kwart van de twintigste eeuw volle zalen. In de jaren dertig was de Schouwburg de plaats voor Exil-Theater en tientallen uit nazi-Duitsland gevluchte (joodse) toneelspelers en -schrijvers vonden hier letterlijk hun podium.

In het eerste jaar van de oorlog bleef de functie van de Schouwburg behouden, totdat de Duitse bezetter het theater sloot voor niet-joden: dat was in de zomer van 1941. Voortaan was de Hollandsche Schouwburg de Joodsche Schouwburg waar uitsluitend joodse acteurs voor een uitsluitend joods publiek optraden. In juli 1942, toen eenmaal het plan van massale wegvoering zijn beslag had gekregen en de betrokken Duitse autoriteiten de organisatie daarvan ter hand hadden genomen, kreeg het theater zijn beruchte bestemming. Op 19 juli kwamen de eerste opgehaalde joden hier reeds binnen. Tot de sluiting in november 1943 werden in totaal ruim 45.000 joden tijdelijk in de

Schouwburg ondergebracht. De bewaking was niet overal en altijd even sluitend, zodat enkele honderden joden (en hun kinderen uit de tegenoverliggende crèche) konden ontkomen. De overgrote meerderheid werd echter naar vernietigingskampen in Polen gebracht en daar vermoord.

Vrijwel onmiddellijk na de bevrijding was er onenigheid over de vraag wat er met dit pand zou moeten gebeuren. Waar sommigen sloop bepleitten, verkozen anderen de schouwburg zijn oorspronkelijke functie terug te geven en wilden weer anderen er een monument voor de gedeporteerden oprichten. Ook toen eenmaal voor het laatste was gekozen, het gebouw door de Joodse Stichting Hollandse Schouwburg met dit doel was aangekocht en vervolgens – in 1950 – was geschonken aan de gemeente Amsterdam, bleef het lastig een juiste bestemming te vinden. In de discussies kwamen niet alleen de botsingen tussen de nationale en joodse, maar ook tussen de Israëliëische en Nederlandse herinneringscultuur aan de oppervlakte. Waar in de Nederlandse nationale herinnering joods leed lange tijd ondergeschikt werd gemaakt aan nationaal leed, wensten sommigen binnen de geledingen van de Nederlandse joodse gemeenschap niet de expliciete koppeling van joodse rouw aan joodse wederopbouw – een koppeling die anderen, zoals de Israëliëische gezant en de socialistisch politicus Sam de Wolff, weer wél voorstonden. Het plan om in de schouwburg een Israël Centrum op te richten, haalde het uiteindelijk niet. Toch zouden bij veel herdenkingsbijkomsten in de Hollandse Schouwburg zowel de slachtoffers van de Shoah als de gesneuvelde Israelische soldaten worden herdacht. Dat hield pas op in 1980, toen beide herdenkingen voor het eerst apart werden georganiseerd. Vanaf dat moment werd de Schouwburg een centrum van herinnering en in toenemende mate ook van educatie over de Shoah.

Aan deze fraai vormgegeven publicatie werkten naast historici ook kunsthistorici, tentoonstelling-makers en anderen uit de museale wereld mee. Hun vijftien, in diepgang en omvang zeer uiteenlopende bijdragen bieden een rijk historisch beeld van deze beladen plek. In haar opzet het 'oorlogsverleden' van de Schouwburg in te passen in een langere en bredere geschiedenis is de redactie bijzonder goed geslaagd. Dit blijkt alleen al uit de verdeling van het aantal bladzijden over de vooroorlogse, oorlogs- en naoorlogse periode: van de ruim 260 bladzijden die de bundel telt, zijn er slechts 44 gereserveerd voor de 16 maanden waarin de Schouwburg fungeerde als 'doorgangshuis' en schakel in de deportaties. Dat de geschiedenis van de Schouwburg niet alleen deel uitmaakt van de geschiedenis van de jodenvervolging in bezet Nederland, laat deze bundel overtuigend zien. De studie van de geschiedenis van deze plek verschaft evenzeer inzicht in de cultuurgeschiedenis van Amsterdam in de eerste decennia van de twintigste eeuw en in de dominante nationale herdenkingscultuur. Een interessante publicatie kortom, niet alleen voor de leek en bezoeker van het herdenkingscentrum, maar ook voor (kunst)historici met een bijzondere interesse voor het Amsterdamse culturele leven en/of de Nederlandse naoorlogse herdenkingscultuur.

